

Nováková, Luisa

Tvorba pro děti a mládež ruralistů okruhu revue Sever a východ ve 40. letech

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. V, Řada literárněvědná bohemistická. 2000, vol. 49, iss. V3, pp. [81]-89

ISBN 80-210-2643-X

ISSN 1213-2144

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/104945>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LUISA NOVÁKOVÁ

TVORBA PRO DĚTI A MLÁDEŽ RURALISTŮ OKRUHU REVUE SEVER A VÝCHOD VE 40. LETECH

Výrazný kvalitativní vzestup literatury pro děti a mládež ve 40. letech 20. století, která jsou pro její vývoj chápána jako jedno z přelomových období, způsobila i skutečnost, že se na tvorbu pro mládež, mnohdy programově, zaměřili také autoři píšící do té doby pro dospělé. V oblasti poezie není třeba připomínat Hrubína – a dnes už snad ani Zahradníčka, Blatného nebo Renče. V próze je situace poněkud složitější, důsledky zásahu do prózy pro děti a mládež po únoru 1948 byly totiž pravděpodobně pronikavější¹.

Skupinou autorů, na niž literární věda zabývající se literaturou pro děti a mládež zapomíná dodnes, jsou i ruralisté. Nejvýznamnější a nejživější díla pro děti z ruralistického okruhu pak pravděpodobně pocházejí od autorů spojených s revuí Sever a východ, tedy od Františka Křeliny, Václava Prokúпка, Josefa Knapa a Jana Knoba.

Václav Prokúpek (1902 – 1974), který byl od roku 1941 do února 1948 ředitelem nakladatelství Družstva Moravského kola spisovatelů, se o publikování většiny knih svých přátel ze Severu a východu pro děti zasloužil nejen jako vydavatel, ale mnohdy pravděpodobně i jako inspirátor jejich vzniku.²

---

¹ Kromě autorů příběhů ze života dětí, jak je psali např. Jaroslav Foglar a Jaroslav Novák-Bračka, se z literatury na delší dobu, někdy už napořád, ztratili další četní tvůrci, dokonce i některé žánry. Výrazně poškozena byla například rodící se tradice moderní autorské pohádky, předznamenaná už Karlem Čapkem a za války reprezentovaná třeba Princeznou z kapradí Karla Schulze. Zcela vyloučena byla literatura legendistická. Přirozeně přestaly vycházet všechny knihy, bez ohledu na jejich úroveň, jejichž autoři zachycovali křesťanský pohled na svět, křesťanskou tradici, díla připomínající první republiku a legie apod. Byly tak zpřetrhány nitky, které se mnohdy dosud nepodařilo zcela navázat, a vývoj naší literatury pro děti a mládež se přinejmenším zpomalil.

² O tom podává svědectví František Křelina v rukopisném nekrologu Václava Prokúпка (datovaném 3. červnem 1974). Nekrolog (s titulem Rozloučení nad hrobem) je v domácím archivu Prokúpkovy rodiny.

Sám napsal pro děti jedinou knížku – *Naše hříbátka*³. Je to na prvním místě příběh o koních, a snad ještě lépe osobitě vyznění lásky k těmto zvířatům. Harmonický obraz života na vesnici v době autorova mládí, v němž by bezpochyby bylo možné hledat autobiografické prvky, života sice tvrdého, ale zakotveného v řádu, neodmyslitelně spojeného s přírodou, s půdou, na níž lidé po celý rok pracují společně se zvířaty, věrnými průvodci a pomocníky. Je známo, že Prokúpek byl milovníkem a znalcem koní, obojí záročil za prvé ve svém asi nejúspěšnějším románě pro dospělé *Baba*, za druhé v *Našich hříbátkách*.

I o dětské knížce Václava Prokúpeka platí slova Mojžíra Trávníčka:

„*Vrcholu svého umění dosahuje Prokúpek tam, kde hovoří o vztazích člověka a zvířete. Zná všechny jejich stupně, druhy, odstíny. Především kůň je u něho spolupracovníkem a spolupodílníkem jeho osudu.*“⁴

Naše hříbátka jsou nepříliš dějový, lyrický příběh chlapce a jeho koní. Vztahy lidí i zvířat rámuje láska k zemi jako zdroji jistoty a krásy. Pasáže o krajině a přírodě patří k nejbásničtějším v celé knížce.

Prokúpekův autorský styl je přirozený, není monotónní, naopak velice živý, mnohdy se blíží kultivovanému projevu mluvenému. Gradaci textu zvyšuje poměrně časté uvozování vět a souvětí částicemi *a, ale* a jejich uzavírání vykřičníky. Skloubením těchto a podobných prvků dosahuje autor mistrovství ve vyjádření obdivu nebo nadšení.

Po stránce jazykové dodnes dětského čtenáře kniha neodradí nějakou archaičností (slovní archaismy – přirozený důsledek doby vzniku prózy – jsou výjimečné, není tedy tak závažná skutečnost, že je autor z textu nedokázal zcela odstranit ani při přepracování *Našich hříbátek* v šedesátých letech⁵).

Všechny dílčí součásti textu jsou od sebe neoddělitelné, vytvářejí atmosféru, slévají se v jediný kompaktní pohled na život chlapce na tehdejší venkově.

Děti dnes osloví próza především právě svou tematikou, tou zůstala živá a přitažlivá, ačkoli reálie příběhu jsou pro současného čtenáře historické.

Ale *Naše hříbátka* zaujmou i dospělého čtenáře, ocení na nich hodnoty, které si většina dětí plně neuvědomí – autorův osobitý styl, poezii, živé a pravdivé vylíčení řádu života českého venkova.

Prokúpekovo přizpůsobení příběhu dětem, srovnáváme-li s jeho romány pro dospělé, třeba s už zmíněnou *Babou*, se týká především fabule. Autor zvolil dětského hrdinu a do příběhu vybral ty skutečnosti ze života lidí a koní, které ukazují pokojnější, krásnější podobu lidského i zvířecího života.⁶

3 Prokúpek, V.: *Naše hříbátka*. Družstvo Moravského kola spisovatelů, Brno 1943.

4 Trávníček, M.: Desáté vydání Prokúpekova románu. *Lidová demokracie* 25. 6. 1994, s. 4. (O románu *Zakryto slzami*.)

5 Prokúpek, V.: *Naše hříbátka*. Vyšehrad, Praha 1969.

6 Při podrobnějším rozboru bychom pochopitelně našli i rozdíly další, které dokazují, že autor si byl jasně vědom, komu knihu určil. Je to třeba vynechání motivů dětem vzdálených a nepochopitelných, v přepracovaném vydání *Našich hříbátek* se Prokúpek na několika místech nevyhnul ani drobnému mentorování apod.

Naše hříbátka patří k vrcholům Prokúpkova díla. Pro dospělého čtenáře jsou dnes zřejmě zajímavější než třeba *Baba*, máme-li u *Baby* na mysli její konečnou verzi (při posledním podstatném přepracování *Baby*, po návratu ze čtrnáctiletého věznění, v touze po větší harmonizaci totiž Prokúpek pravděpodobně ubral románu na umělecké působivosti)⁷.

Vztah *Františka Křeliny* (1903 – 1976) k dětem je dobře známý. Neprojevil se pouze v jeho učitelském povolání. Zaujetí dětmi se promítlo i do autorovy tvorby – motiv dítěte, dětství v Křelinových prózách pro dospělé a jeho důležitost je často připomínána.

Ve čtyřicátých letech se pak Křelina věnoval tvorbě pro děti a mládež přímo. Tak vznikly tři knihy: *Z bukového dřeva*, *Zmijí dědek a jiné povídky pro mládež* a *Můj otec kapitán*.⁸

První z nich byla *Z bukového dřeva*⁹ s podtitulem *Knih klukovských výprav*. Tento příběh ze života dětí soudobá kritika hodnotila vysoko.¹⁰

Pár dnů vánočních prázdnin Křelinův dětský hrdina, chudý venkovský kluk, naplňuje výrobou vlastních sáněk a dalšími, s tím spojenými, drobnými klukovskými příhodami, starostmi s počínajícím dospíváním i s ohroženým kamarádstvím. V knížce se skrovným, jednoduchým dějem autor nezapřel, že je pedagog. Chtěl prokazatelně děti nejen pobavit, ale především učit a vychovávat.¹¹ Výchovná tendence je často očividná. A přestože je Křelina dobrým znalcem dětí a jejich psychiky, z dnešního hlediska se jeví očividná přespříliš.

Stejně jako u Prokúпка je doba, v níž se příběh odehrává, současnému čtenáři vzdálená historicky. Prokúpkovi se však podařilo dosáhnout jisté nadčasovosti. Křelina ji porušuje zejména v knize zobrazeným přístupem k přírodě – běžným v době vzniku knihy *Z bukového dřeva* (kdy bylo zvykem podřizovat náhled na přírodu a zvířata zvláště jejich užitečnosti či škodlivosti pro člověka), ale nyní stěží akceptovatelným.¹² Vzhledem k jednoduchosti příběhu je próza navíc poněkud rozvleklá.

7 Poprvé vyšla tato konečná, přepracovaná verze (a za autorova života naposled, toto vydání lze pokládat za text poslední ruky) v nakladatelství Mladá fronta v Praze, roku 1971.

8 František Křelina vydal ve čtyřicátých letech také sborníky žákovských prací. Viz Křelina, F.: *Děti své doby*, Ladislav Kuncif, Praha 1946; Křelina, F.: *Květnové dni*, Orbis, Praha 1946.

9 Křelina, F.: *Z bukového dřeva*. Družstvo Moravského kola spisovatelů, Brno 1943.

10 Viz např. Pazourek, V.: *Přítomnost české literatury pro mládež*, Václav Petr, Praha 1946, s. 73; Kas.: Křelina, František: *Z bukového dřeva*, Úhor, 1944, s. 58 – 60.

11 Ačkoli se děj odehrává o prázdninách, je zdůrazněno i přímé spojení se školou – celou prózu například prostupuje motiv školního slohového úkolu, mnohé kapitoly uvozuje Křelina mottý, vybranými citáty nebo parafrázemi výroků známých osobností, které jsou potom zpravidla využity v samotném textu příslušné kapitoly, aby si je čtenář zapamatoval.

12 Liška je líčena výhradně jako nebezpečná škodná, která si za své výpravy na slepice nezaslouží ani od dětí nejmenší slitování.

Stylisticky přizpůsobil Křelina své texty pro děti věku vnímatelů, nenajdeme tu dlouhá komplikovaná souvětí ani složité metafory (to neplatí o knize *Můj otec kapitán*, určené ovšem spíše dospělým, byť velmi mladým lidem, která se po této stránce od autorových knih pro dospělé mnoho neliší). Jazykově jsou rovněž živé, dětem stále bez obtíží přístupné.

Proza *Z bukového dřeva* však přes všechny klady, vyplývající z uměleckých schopností tvůrce, je dnes spíše záležitostí historickou než možnou součástí živé četby.

Pravděpodobně mnohem životnější se ukazuje druhá Křelinova knížka pro mladé čtenáře, triptych povídek *Zmijí dědek a jiné povídky pro mládež*¹³.

Křelina pro tento soubor napsal pouze jednu povídku zcela novou, další vznikly přepracováním jeho starších textů určených dospělým. Z toho vyplývají jistá specifika celého triptychu i jednotlivých textů.

Nově vytvořená povídka *Cesta přes vodu* je zařazena v knize jako druhá a typově se mnohým blíží próze *Z bukového dřeva* – tvoří s ní zároveň jakousi první skupinu Křelinových próz pro děti. I zde se dostává do popředí pedagogický přístup ke čtenáři – autor jej chce na příběhu varovat před lží a neposlušností (šestiletý chlapec jednou neposlechne, a už se zaplétá do horších a horších prohrěšků, zcela podle přísloví „Kdo lže – ten i krade“, následuje trest, prohlédnutí, polepšení). Výchovný záměr Františka Křeliny je opět zřejmý. Přesto znovu platí – a tentokrát by se chtělo říci kupodivu –, že chlapecký hrdina není schematickou loutkou, působí věrohodně. Jeho obavy, myšlenky a motivy jednání jsou zachyceny umělecky přesvědčivě. Křelinův talent a jeho znalost dětí zas převažují výchovné schéma.

Zmijí dědek – přepracovaná verze autorovy prózy *Vánoční stromek*, opublikované v *Jalovčích stránkách*¹⁴ – je psychologická povídka o starém člověku libujícím si ve své samotě, postupně ztrácejícím vztah k lidem a posléze dovedeném k poznání, že nikdo nemůže žít jen sám pro sebe, bez ostatních. Povídka má v tištěné podobě přes šedesát stran a děj je znovu velice skrovný.

Přes autorovy úpravy starší verze, které jsou výrazné (za prvé se zvětšil rozsah – děj zabírá delší časový úsek a obsahuje více podrobností –, za druhé se autor snažil přiblížit psychologii hrdiny dětskému čtenáři – rozvedl a zdůraznil některé myšlenky a motivy a pokusil se tak dětem usnadnit pochopení textu), zůstala povídka *Zmijí dědek* více prózou pro dospělé než pro děti. Téma života starého podivínského muže, jeho myšlenky i pocity, jsou dětem od samého počátku vzdálené.

Jinak je tomu u druhé přepracované povídky (zařazené na závěr) *Pán ochránce můj*. Původně ji autor vydal v triptychu *Klíče království*¹⁵.

13 Křelina, F.: *Zmijí dědek a jiné povídky pro mládež*. Družstvo Moravského kola spisovatelů, Brno 1946. Knížka vyšla jako první svazek dětské edice Slunečnice.

14 Křelina, F.: *Jalovčí stráně*. Novina, Praha 1937.

15 Křelina, F.: *Klíče království*. Novina, Praha 1939.

O tom, jak v tomto případě přistoupil k úpravě textu, sám autor v doslovu ke knize *Zmijí dědek a jiné povídky pro mládež* poznamenal:

„[...] přepracoval jsem ji podstatně, takže nezůstal kámen na kameni. Pro mne tím vznikla próza napolo nová, třebaže se příběh v základě nezměnil. A mluvívá-li se mezi vychovateli o tom, že je třeba pro mládež vydávat knihy ve vhodné úpravě textové, toto nové znění povídky *Pán ochránce můj* představuje takovou úpravu. Provedl ji autor sám a proti úvodnímu znění měl na mysli především srozumitelnost a názornost.“¹⁶

Principy úpravy jsou stejné jako u *Zmijího dědka*.

Děj se odehrává na Valdštejnově panství, po Valdštejnově smrti, tedy v 17. století. Malou chalupnickou dcerku unesou loupežníci, ze soucitu ji sice nezabijí, ale prožije mezi nimi nespočetné ústrky a nelidské týrání, než se pološílená dostane zpátky k obyčejným lidem, kde se jí díky péči laskavé nahluchlé stařeny nakonec vrátí rozum a najde ztracenou rodinu.

V porovnání se *Zmijím dědkem* je *Pán ochránce můj* čtenářsky mnohem přitažlivější. Je to poutavý, barvitý příběh, dá se dokonce říci dobrodružný. Křelina – významný autor historických próz – se nezapřel ani na poli literatury pro děti.

Snaha Františka Křeliny o názornost a srozumitelnost vedla ovšem k podrobnějšímu a tedy v mnohém sugestivnějšímu vylíčení i drastických motivů – například věznění a týrání děvčátka. Paradoxně tak povídka pro děti působí na čtenáře mnohdy drastičtěji než její verze pro dospělé (nepřímo to jistě umocňuje i fakt, že se Křelina při úpravě zákonitě zaměřil na děvčátko jako hrdinku příběhu, na rozdíl od verze původní).

Tak zůstal také *Pán ochránce můj* četbou hlavně pro dospělé.

Po knize *Zmijí dědek a jiné povídky pro mládež* vydal František Křelina ve čtyřicátých letech, v roce 1947, pro mládež ještě jednu prózu – *Můj otec kapitán*¹⁷.

Příběh šestnáctileté Vlasty, dcery kapitána československé armády popraveného nacisty, dívčina hledání vlastního místa mezi lidmi, příběh odehrávající se v roce 1943 určil autor, jak už bylo zmíněno, podstatně starším čtenářům než knihy předešlé.

Ačkoli Křelina psal román s úmyslem přizpůsobit ho mládeži, pasáže, kde je tato snaha nejzřejmější (polohumorná postavička zkrachovaného studenta, některé reminiscence na školu a školní mluvu apod.), jsou v díle pravděpodobně nejslabší. Vymykají se totiž z celkového charakteru prózy – zařazující se stylem i myšlenkově, vysokými nároky kladenými na vyspělost čtenáře a čtenářskou zkušenost, k autorovým pracím pro dospělé.

Spolu s povídkami *Zmijí dědek* a *Pán ochránce můj* lze román *Můj otec kapitán* zařadit do druhé skupiny Křelinových próz pro děti a mládež (stojí tedy svým způsobem v opozici k *Cestě přes vodu* a k *Z bukového dřeva*) – lze je

16 Křelina, F.: *Zmijí dědek a jiné povídky pro mládež*, s. 145.

17 Křelina, F.: *Můj otec kapitán*. Vyšehrad, Praha 1947.

všechny označit za literaturu jak pro děti, samozřejmě ve všech případech pro starší a vyspělejší čtenáře než u skupiny první, tak i pro dospělé.

Josef Knap (1900 – 1973) vydal v roce 1943 útlý soubor tří krátkých próz určených dětem – *Trojlístek*¹⁸.

Také on čerpal pro *Trojlístek* ze svých starších prací určených dospělým, i když k jejich využití přistoupil jinak než Křelina.

První próza *Trojlístku* – *Dvě větrné noci* – vypráví o chlapci, který se v zimní bouřlivé noci z pocitu odpovědnosti a ze soucitu vypraví do lesa pro opuštěná štěňata, prochladí se, dostane zápal plic a nakonec, protože jeho otec váhal vypravít se v další bouřlivé noci pro lékaře, umírá.

Právě tento text byl poprvé knižně publikován už o osm let dříve, v Knapově povídkovém souboru *Polní kytice*¹⁹.

V témže roce, kdy byl vydán *Trojlístek*, vyšla potom *Polní kytice* v druhém, přepracovaném, vydání²⁰. Povídka se tedy roku 1943 objevila téměř současně ve dvou verzích – jedné určené dětem, druhé dospělým. Obě tyto verze se však od sebe liší pouze v jednotlivostech (ostatně za jednotlivosti lze označit i rozdíly mezi nimi a prvním zněním²¹). Z hlediska přizpůsobení textu dětskému vnímateli nejsou úpravy v *Trojlístku* nijak podstatné (Knap do dětské povídky například přidal několik vět navíc o štěňatech apod.).

Na rozdíl od Křeliny tedy Josef Knap nepřistoupil k žádnému radikálnímu přepracování – využil pouze vybranou prózu pro čtenáře dospělé i dětské.

Poněkud jiný osud měla povídka *U Panny Marie Sněžné*, která poprvé knižně vyšla v *Trojlístku* a podruhé – v poněkud širší a dětem zcela nepřizpůsobované verzi – v *Čase kopřiv* pro dospělé (přičemž není zcela zřejmé, která z verzí vznikla jako první). Setkání mladé ženy s chudým děvčátkem na Štědrý den v pražském chrámu Panny Marie Sněžné je vlastně setkáním se vzpomínkou na její vlastní dětství a nesplněné vánoční přání.

Uprostřed těchto dvou povídek stojí v *Trojlístku* *Malý kamarád* – obrázek očekávání a zklamání venkovského chlapce.

Knap v *Trojlístku* znovu dokázal, že je zkušeným prozaikem. Nepřehlédnutelný je jeho smysl pro detail, psychologii postav, pro gradaci a pointu příběhu.

Přesto je *Trojlístek* v porovnání s Prokúpkem a dokonce i s Křelinou knížkou pro děti méně přístupnou. Knapovy povídky jsou, zdá se, dětskému čtenáři určeny hlavně proto, že jejich hrdiny jsou děti. To je samozřejmě přístup vnější, nedostatečný.

18 Knap, J.: *Trojlístek*. Družstvo Moravského kola spisovatelů, Brno 1943.

19 Knap, J.: *Polní kytice*. F. Topič, Praha 1935.

20 Knap, J.: *Polní kytice*. Topičova edice, Praha 1943.

21 Oproti prvnímu znění *Dvou větrných nocí* sice Knap rozšířil závěr o několik vět a tak ho významově zjasnil – tohoto znění ale využil jak pro *Trojlístek*, tak i pro druhé vydání *Polní kytice*. Ani jazykově autor *Dvě větrné noci* pro nové vydání příliš nezrevidoval, a proto zůstaly z celého *Trojlístku* po jazykové stránce pravděpodobně nejarchaičtější (nepřirozený slovosled, nezvyklá větná stavba, slovní archaismy apod.).

Jsou momentkami z venkovského života. Jsou to však pohledy na život drsný, s motivy bídy a smrti.

Zejména povídka *Dvě větrné noci* je pro děti svým námětem málo přitažlivá – je smutná, se špatným koncem, uzavírá se pro děti zbytečnou smrtí hlavního hrdiny. Myšlenkový podtext (nutnost jednat v pravý čas) je zřejmý, přes auto-rem provedenou úpravu, spíše zkušenějšímu čtenáři.

I když v době vydání knížky byla chudoba a smrt pro mnoho dětí běžnější a viditelnější součástí života, než je tomu dnes, Knapovo pojetí v *Trojlístku* je problematické.

Otázka drastických motivů (nikoli ve smyslu dnešních akčních filmů), utrpení a smrti v dílech pro děti není však v české teorii a kritice dětské literatury – nejméně od doby vydání Karafiátových Broučků²² – zodpovězena.

Knapovy prózy zaujmou hlubokou lidskostí a citovostí. Autor si všímá zdánlivých drobností, které mohou být tolik důležité pro štěstí člověka. Dokáže čtenáře vtáhnout do příběhu, umožní mu vžít se do nitra hrdinů.

Josef Knap dokázal zobrazovat svět celistvě – s jeho drsností a smutkem, ale také s láskou mezi lidmi.

Jestliže většinu děl ostatních ruralistů okruhu revue Sever a východ tvoří příběhy, v nichž se (v různých podobách) setkáme s dětským hrdinou, Jan Knob (1904 – 1977) vydal po druhé světové válce pro mládež román dobrodružný, životopisný.

V knize *Kámen ze všech nejkrásnější*²³ zpracoval životní příběh Turnovana Čeňka Paclta – cestovatele, zlatokopa, hledače drahých kamenů, dobrodruha.

Ačkoli se Knob držel historických skutečností známých např. z Pacltových dopisů přátelům²⁴, nepodal čtenářům pouhou biografii, vložil do příběhu značnou míru vlastní invence. Neplatí to ani tak pro líčení konkrétních vnějších událostí Pacltova života, právě zde si Knob nijak nadbytečně nezahrává s fantazií, ale spíše pro vnitřní život postavy. Specifický styl, v němž pásmo vypravěče náhle, bez jasného předělu (mnohdy i v rámci jediného odstavce), přejde do vnitřního monologu postavy, napomáhá čtenáři vstoupit bezprostředně do příběhu.

Knobův Paclt je člověk touhy – po neznámých krajinách, po drahých kamelech, skrývajících svou nádheru před lidskýma očima, po zázraku Božího stvoření, po plném, volném životě. Pro tuto touhu všechno opouští a vzdává se domova i vlasti. Je to touha věčně chlapecká, naplňovaná barvitě a podmanivě –

22 Východiskem k diskusi na toto téma by mohla být i předmluva Jana Skácela *Kniha, která si odpočala* (Karafiát, J.: *Broučci – Výbor z díla*. Blok, Brno 1967, s. 7 – 9).

23 Knob, J.: *Kámen ze všech nejkrásnější*. Družstvo Moravského kola spisovatelů, Brno 1946.

24 Viz autorův doslov ke knize *Kámen ze všech nejkrásnější*, s. 321.

dodneška je bezpochyby schopna strhnout mladé čtenáře, protože odpovídá na jejich vlastní potřeby a pocity²⁵.

Tato touha postupem času přerůstá u Knobova Paclta až v jakési těžko definovatelné poslání. Je svým způsobem dokonalá a brání svého nositele před deformacemi a zotročením lidskou zlobou, intrikami, válkami, přírodou nebo i sebou samým. Snad právě ona dává Pacltovi oči otevřené pro strádání barevných lidí ve všech částech světa.

Symbolem Pacltovy touhy je diamant, onen „kámen ze všech nejkrásnější“. V tomto symbolu jako by se spojoval protichůdný sen Knobova Paclta – sen o dálkách i sen o návratu domů, o „zemi ze všech nejkrásnější“.

Knobův autorský styl staví na úsečnosti krátkých souvětí i odstavců, využívá specifického, rychlého střídání slovesných časů (zvláště minulého a přítomného), vnitřních monologů, často přímo navazujících na dialog, sevřenosti vyprávění, jemuž ovšem nechybí poezie (poetičnost je naopak jednou z důležitých charakteristik textu), – to vše dodává knize spád a schopnost zaujmout čtenáře. Zároveň není Knobův jazyk nijak složitý, je přístupný dětem, archaičnosti, vzniklé odstupem více jak půlstoletí od napsání textu, jsou spíše sporadické.

Ani Knobova kniha nemusí být výlučně četbou dětí. Ostatně už František Křelina v doprovodném slově otištěném na obálce *Kamene ze všech nejkrásnějšího říká*:

„Knobova kniha *Kámen ze všech nejkrásnější* je příkladná kniha pro mládež od devíti do šestnácti let také v tom, že ji se stejnou radostí vezmou do rukou jak děti, tak dospělí.“

S Křelinou lze souhlasit a jeho tvrzení rozvést. Pokud děti zaujme *Kámen ze všech nejkrásnější* hlavně svou dobrodružností, poutavostí, exotickými zeměpisnými reáliemi (které jsou navíc dodnes přesvědčivé), dospělí ocení Knobův jazyk, básnivost, psychologii postavy. Právě dospělému chápání je bližší motiv tragičnosti dvojího snu – o dálkách a volnosti a o lásce, zakotvenosti a domově –, motiv věčného zápolení s neustále číhající smrtí atd.²⁶

Ruralisté Václav Prokůpek, František Křelina, Josef Knap a Jan Knob byli po roce 1948 vypuzeni z literatury, tři první strávili, jak je obecně známo, dlouhá léta v komunistickém vězení.

Z jejich knih pro děti se od Února do dneška dočkala nového vydání pouze Prokůpkova *Naše hříbátka* a k vydání je připravován Křelinův *Můj otec kapitán*²⁷. Přesto jsou jejich texty schopny oslovit současného čtenáře a je prav-

²⁵ Srov. např. Tenčík, F.: K otázkám zvláštních funkcí slovesnosti pro děti a mládež. In: Tentyž: Umění dětem. Albatros, Praha 1972.

²⁶ Knobův *Kámen ze všech nejkrásnější*, dokončený 1943, je zajímavý z literárněhistorického hlediska také tím, jak se v něm odrážejí motivy tak typické pro českou literaturu z doby okupace – vlastenectví, s odkazy na obrození, velikost českého člověka, humanismus, rovnost lidí, bez ohledu na barvu pleti, apod.

²⁷ V edičním plánu Vydavatelství Blok pro rok 2001.

děpodobné, že nebýt zásahu zvenčí, nestaly by se zapomenutou položkou literární historie.

Odstraněním těchto autorů byla nadlouho potlačena celá větev české literatury pro děti. Nejde pouze o prózu venkovskou, jak ji psali Prokůpek, Knap, Křelina. Především všichni spolu s Knobem vytvářeli literaturu, kterou sice oni sami určili dětem, ale která je zároveň literaturou pro dospělé.

O tom, že si byli tvůrci vědomi prostupnosti hranice mezi literaturou pro děti a mládež a literaturou pro dospělé, svědčí například Křelinovy a Knapovy úpravy povídek.

Někdy pomyslnou, jindy výraznou hranici čtenářského určení ruralisté okruhu revue Sever a východ cílevědomě stírají, nechtějí psát *dvoji* literaturu (zcela jinak pro děti a zcela jinak pro dospělé). Vytvářejí tedy díla, která bychom mohli označit za *literaturu mezigenerační*.²⁸

Čtveřice ruralistů prosazovala v české literatuře pro děti a mládež vlastně tvorbu podobného typu (z hlediska čtenářského určení), jaký představuje Malý princ Antoina de Saint-Exupéryho.

S něčím podobným se (alespoň v dějových prózách) nejméně do šedesátých let²⁹ u nás téměř nesetkáváme.

V době, kdy jednou ze základních tendencí vývoje literatury pro děti a mládež je sblížení s literaturou pro dospělé, je tvorba českých ruralistů okruhu Sever a východ podnětná i pro literární vědu.

CHILDREN'S BOOKS BY THE RURALISTS AROUND THE „SEVER A VÝCHOD“ REVIEW IN THE NINETEEN FORTIES

The article deals with the books of the Czech Ruralists around the „Sever a východ“ review, namely Václav Prokůpek (1902 – 1974), František Křelina (1903 – 1976), Josef Knap (1900 – 1973) and Jan Knob (1904 – 1977), written for children and youth, published in the nineteen forties, largely neglected up to the present day.

The authors made purposely no difference between the literature for children and youth and the literature for adults. Some of their prose works for children can be classified as a kind of „family reading“. In this respect, the works of the Ruralists around the „Sever a východ“ review (although mostly realistic) were similar to the type of literature represented by „The Little Prince“ by Antoine de Saint-Exupéry.

After the year 1948 their works were banned in Czechoslovakia (Prokůpek, Křelina and Knap were even imprisoned for political reasons). The development of Czech children's literature was thus considerably impaired.

28 Kromě ruralistů okruhu revue Sever a východ se s podobnou tendencí můžeme v české literatuře setkat už dříve také u Jaromíra Johna, třeba v jeho knize Rajský ostrov. John leckdy přímo doporučoval, aby se jeho „dětské“ knížky četly v rodině nahlas (šlo mu ale spíš o „četbu samu“, o zvukové kvalitě jazyka apod.).

29 Není nezajímavé, že typickou knihou tohoto druhu je opět kniha Josefa Knapa o počátcích Národního divadla, romance Dokud vane vítr, vydaná SNDK v Praze 1968.

